

براهوئی رسم الخط ناچار مرحلہ

عبدالرازق ابا بکی

ایم فل سکالرشعبہ براہوئی جامعہ بلوچستان کوئٹہ

ڈاکٹریاقت سنی

ایسوسی ایٹ پروفیسر شعبہ براہوئی جامعہ بلوچستان کوئٹہ

Abstract

This research paper discusses the four stages of Brahui script. Even though, the literary work in Brahui language has been started since 1292, when “Khidmat e Deen” was published. But it is interesting to note here that instead of this huge historical gap, Brahui orthography has not been standardized. The influence powerful and regional languages have always influenced the writing style of Brahui Script. Till the end of Durkhani school of thought, influx of Arabic Alphabets brought the Arabic script for Brahui. Roman, Persian and new Roman was introduced for Brahui script in subsequent period. The main objective of this research paper is to show and identify the orthographical dilemma in Brahui and It further shows the analyses of deferent borrowing scripts and their phases. Two or three samples of each phase have been taken out for conducting this research. Finally, this paper ends with the result and conclusion that adoption of others scripts can create writing problem in future as well.

Key words : Brahui script, Arabic script, orthographical dilemma, alphabets, Vowels, Roman Likvarh

چاہنداری:

براہوئی زبان نامتکئی تینا جاگہ غا و لے اونا نوشتئی مڈی ناہرے آبنامنگ و ولد اونا بھاز کم انگا کچ انا سوب آن دا بولی ناکیہی ویل آک داتم اسکان ایسرمننگ کنتو۔ داویل آتیاں بنائی ویل اس نوشتئی وژنا ہم ارے۔ براہوئی ادب ائی نوشتہ مروک آ ادب داتم اسکان چار وژ نوشتہ مونی بسنے۔ دا وخت آبراہوئی فارسی وژ نوشتہ یعنی نستعلیق ائی نوشتہ مننگ ائی۔ وبراہوئی ادب نایک ونیم سدسال نا نوشتہ ئی مڈی نا بھلا کچ ہندارسم الخط ائی۔ دا پٹ و پول اٹ ہندا چار وژ نا وژ نوشتہ آتا جاچہ ہلنگ، واقتیٹی توارتے کن دوئی کروک کچ آتے مونی اتنگ۔ دا بابت مہالو آن ساڑی مواد آتا جاچہ ہلنگ، گڑا پٹ و پول تجزیاتی پٹ و پول نانشخ اس پانگ مریک۔ براہوئی بولی نا نوشتئی ویل انا یک ونیم سدسال آن ایسرمننگ ناکل آن بھلا سوب دامنگ یک کہ دا ئی برجا نوشتئی وژ نوشتہ آتا جاچہ ہلگتے، واقتیٹی مننگ تنے، دانوشتہ ائی بنائی وژ اٹ ہر چار آ وژ نوشتہ آتا بنداوی ویل آتے پیدا رنگنگ نا کوشتہ کنتنگ، تا کہ مونی پولکار آتے دافتے تین پتین بیٹ مننگ ویل انا ایسرنا کنڈ آگام اس ہر فنگ ناوارر سینگے۔

صوتیات، حروف تہجی واملانا بابت براہوئی بولی ئی کیہی ویل آک مون آبریرہ۔ وداڑا شرہ نا چرجوئی برجاء۔ دا بابت ہرا را خیال مونی بریرہ اوفتیاں اسٹ دادے کہ ہرا توارتے براہوئی پاروک آک ادا کنگ کپسہ، یا اوفتے مخرج اٹ پانگ کپسہ، اوفتے نوشتہ ائی ہم اتنگپ، وخت اس کہ ارمیکو خیال داڑان چپے۔

دا پک اوہیت اسے کہ بولی سے ناکل توارتے حرف ولوز آتا کمک اٹ پور وژ اٹ درشان کنگ مفک۔ دا بابت سانسسی وژ اٹ حرف آتے کن وژ ہیت (نشان) پک کروئی تمک۔ ولے براہوئی بولی نا پڑا ہر دور زمانہ ئی حرف آتا کچ جتا مسنے۔ دافتا کچ بیست و شش آن ہلیس پنجاوسے اسکان مسنے۔ براہوئی ادب ائی نوشتہ مروک آ ادب داتم اسکان چار صورت خطی نادر و شم ائی مونی بسنے۔

ولے داوخت آبراہوئی نوشت فارسی و ژنوشت یعنی نستعلیق اٹی نوشتہ مننگ اٹیء۔ و براہوئی ادب نا یک ونیم سدسال نا نوشتی مڈی نا بھلا کچ ہندا و ژنوشت اٹیء۔ براہوئی نوشت نابابت ایہن ہم دا خیالء کہ دانا باقاعدہ بنا 1883ء آن مکتبہ درخانی نابندا و تخنگ آن مس۔ ولے دا کان مست ’خدمت دین‘ پنی آ کتاب نابابت پاننگ کہ او 1292ء ٹی نوشتہ مسوس، اوکان پداسہ کتاب اس ’مجبول الاسم‘ ہم خننگا نے، ہرانا نابابت پاننگ کہ او 1393ء نا نوشت اسے، (ہرانا نوشتوک و کتاب ناجندا نا پن نابابت دا خاطر آن پک مننگ کتنے، کہ او نا اولیکو پینہ غاک اڑنگوک موسوس) و ہندن ’عملیات گہر بار‘ دا کان کم و و دیک ونیم کرن پد یعنی 1472ء اٹی نوشتہ کنگا نے۔ (براہوئی، 1978ء، 22)

براہوئی زبان کن داتم شاہدی تارداٹ چار و ژنوشت کاریم اٹ اتنگا نو، اوقتا سرجم دا و ژء:

-i نسخ (عربی و سندھی و ژنوشت)

ملک دادقلاتی (1886ء) براہوئی زبان نا نوشت کن خطء کاریم اٹ اتسا توار تا پوری کن 41 حرف آتیاں کاریم بلکنے۔ و دا حساب ہکا ریہ توار کن نوشتہ مروک ہائے مخلوط نا او ارنوشتہ کنگ نا و ژتیاں بیدسء، او براہوئی نا جتا غا توار ’ش‘ اکن لام انا کیرغ آن اڑنگ اس خلکنے، و ریٹرو فلیکس توار (ڈ، ٹ، ٹ) اکن چنکا ’ط‘ انا جاگہ غاشیف آن اڑنگ اس خلکنے، و ہندن ’گ‘ اکن ہم ’ک‘ انا کیرغ آن اڑنگ اس خلکنے۔ او ہرانشان تے براہوئی نوشت کن کاریم اٹ ایسنے، اوقتا دروشم ڈنء:

ا ... ب ... پ ... ت ... ت

ث ... ج ... چ ... ح ... خ

د ... ذ ... ر ... ز

ژ ... س ... ش ... ص ... ض

ظ ... ظ ... ع ... غ ... ف

ق ... ک ... گ ... ل ... ل

م ... ن ... ن ... و ... ہ

۶ ... ی ... ا ... ا ... ا

ملا عبدالحکیم مشوانی (1317ھ) ہم نسخ اے کاریم اٹ ایسنے، واوتو تار تا پوری کن 40 حرف آن کاریم ہلکنے۔ او نشان تاج کچ ملک داد قلاتی آن اسٹ اس کم، او ہر نشان آن کاریم ہلتنے، او پ، وخت اس کہ اور پٹرو فلیکس تو اٹ، اکن او غانی نشان آن کاریم ہلتنے، بلکن فارسی ناٹ، اے کاریم اٹ ایسنے۔

مکتبہ درخانی ناگیشتری عالم آک 53 نشان تیان کاریم ہلکرہ۔ (صابر، 1998ء، 15) او ہم تو تار تا پوری کن او غانی لکھوڑ آن کمک ہلسا اڑنگ آن کاریم ہلکرہ، مکتبہ نشان تاج کچ اٹ ودکی نا سوب ہاے مخلوط آتا اور نوشته کنگ نا وڑتا حساب کنگ نا سوب آن۔ یعنی پروفیسر صابر بھ، پھ، تھ، تھ وایلو ہندا وڑ اور نوشته مروک ہاے مخلوط آتے ہم حساب کریں۔

مولوی اللہ بخش (1877ء) براہوئی زبان نا نوشت کن سندھی وڑ نوشته کاریم اٹ ایسنے، او نا کاریم اٹ اتوک تو تار تا کچ 46 اے، ولے او ہر امشون کتاب نا بناٹی تسنے، اوٹی نشان تاج کچ 44 اے، ودا حساب اٹی ہم ہاے مخلوط نا اور نوشته کنگ نا وڑتے جتا حساب کننگانے۔ او نا کتاب نا مہشون اٹ ”می..... ل“ انا نشانک تروک افس، وخت اس کہ مونی کتاب اٹی ہندا نشان تیان کاریم ہلنگانے۔ او نا کاریم اٹ اتوک نشان تادرو شمک دن او:

ا ... ب ... پ ... ت ... ث ... ث
 ج ... چ ... ح ... خ ... د ... ڈ ... ذ
 ر ... ژ ... ز ... ژ ... ڈ ... س ... ش
 ص ... ض ... ط ... ظ ... ع ... غ
 ف ... ق ... ک ... گ ... ل ... م ... ن
 و ... ہ ... ع ... ی

ہائے مخلوط نا اور نوشتہ کنگ نا وڑتا جتا مہشون اے Douale letters نا پن تسے،

اوقک داوڑاؤ:

بہہ ... پھہ ... تھہ ... ٹھہ ... چھہ ... گھہ ... کھہ

کیپٹن نکلسن (1877ء) ہم براہوئی نوشتہ کنگ کن سندھی وڑنوشت آن کاریم ہلکنے، اونا کاریم اٹ اتوک نشان تا کچ زہری آن اڑت زیات ء، اوریٹرو فلیکس 'ڈ' انا نوشتہ کنگ کن مسہ ڈول کاریم اٹ ایسنے، وایلو اراودکی آ نشانک 'ڈ'، 'ڈ'، 'ڈ'، 'ڈ'۔ وخت اس کہ ریٹرو فلیکس 'ٹ' اکن زہری نا کنڈ آن کاریم اٹ اتوک 'ٹ' آن کاریم ہلتنے، اراودکی نشان تا ودفنگ واسہ نشان اسے نا انگ آن پد نکلسن نا کاریم اٹ اتوک جم نشان تا کچ 37 اے۔

جوہر براہوئی (1998ء) رپورٹ وڑانا کتا بچہ سے ٹی سندھی وڑنوشت ء کاریم اٹ ایسنے، اونا کاریم اٹ اتوک نشان تا کچ نکلسن آن ہم زیات ء، اوریٹرو فلیکس 'ٹ' اکن مسہ نشان کاریم اٹ ایسنے، ہر افتیان اسٹ زہری و نکلسن نا کاریم اٹ اتوک چارٹکی آ نشان ء، وخت اس کہ اسٹ اس 'ٹ'، یعنی سندھی رسم الخط اٹی ہر نشان ارا توار آن جوڑ مروک 'ٹ' اکن کاریم اٹ اتنگ، اودے داڑے 'ٹ' اکن کاریم اٹ اتنگانے، ہندن اوٹ 'ٹ' اکن اردو وڑنوشت نا 'ٹ' ہم کاریم اٹ ایسنے۔ داکان بیدس او ہندا ہی توار کن 'ٹ' ہم کاریم اٹ ایسنے۔ ایلو ارا ریٹرو فلیکس توار 'ڈ'، 'ڈ'، 'ڈ' اکن اور دو وڑنوشت ء کاریم اٹ ایسنے، یعنی سندھی ٹی دافتیا ٹک خلنگک، ولے او دافتیا چنکا 'ٹ' خلکنے۔ داوڑاٹ اونا براہوئی نوشتہ کن کاریم اٹ اتنگوک نشان تا کچ 41 اے۔

-ii رومن:

لیفٹیننٹ آر لیچ (1838ء) براہوئی زبان کن رومن رسم الخط ء کاریم اٹ ایسنے، او توار تا پوروی کن 33 نشان کاریم اٹ ایسنے۔ او بڑ زاہنوک مرغن الم توار کن 'A'، ومونی ہنوک مرغن الم کن 'U'، انازی آ اٹنگ اس خلکنے، وخت اس کہ ریٹرو فلیکس توار 'ڈ'، 'ڈ'، 'ڈ' اکن شین اٹ 'D, R, T' اتون اوار

’h’ اس ہم خلکنے، ہندن ’چ، گ، خ، ش، ل’ انا توارتے کن شین اٹ ’C, G, K, S, L’ اتون اور ’h’ انا نشان خلکنے۔ وخت اس کہ ’ل’ اکن جاگہ جاگہ ’L’ اتون اور ’t’ انا نشان کاریم اٹ ایسنے، او نا کاریم اٹ اتوک نشان تا سرجم دا وڑاؤ:

A..... ĀB..... Ch D Dh

E F G Gh ...H..... I J

Kh..... L Lh, Lt M N O

P R ...Rh..... S ...Sh..... T Th

U..... Ū..... V W Y Z

ڈینس برے (1934ء) توارتا پوری کن 35 نشان کاریم اٹ ایسنے، اور یٹرو فلیکس توار ’ڈ، ٹ، ٹ، اکن ’D, R, T’ تون اور ’h’ انا وکی نا جاگہ غا دا فتا کیرغ آن ٹک اس خلکنے، دن کہ ’چ، گ، خ، ش، ل’ انا توارتے کن آرلیچ آنبار کرینے۔ وخت اس کہ آرلیچ آن چپ او بڑزا ہنوک مرغن الم توار کن ’A’ تون اور پدی ہنوک مرغن الم کن ہم ’E’ انازی آوشیف ہنوک مرغن الم توار کن ’I’ نا کیرغ آن، ومونی ہنوک مرغن الم توار کن ’O’ انازی آاٹنگ اس خلکنے، دُن او نا درستی راستی کروک جم الم توارتے کن مونی اتوک نشان تا کچ 9ء، آرلیچ الم توارتے کن 7 نشان کاریم اٹ ایسنے۔ ڈینس برے آرلیچ نامونی ہنوک مرغن الم کن ’U’ انازی آاٹنگ نا نشان کاریم اٹ اتے۔ وخت اس کہ ’ل’ اکن آرلیچ آن چپ ’L’ اتون اور ’H’ اس خلکنے۔

ڈنکن ڈکسی (1921ء) توارتا پوری کن 26 نشان آن کاریم ہلکنے، او برے و آرلیچ آن چپ ریٹرو فلیکس توارتے کن ہم سادہ ’D, R, T’ کاریم اٹ ایسنے، وخت اس کہ ’چ، گ، خ، ش، ل’ انا توارتے کن آرلیچ و برے نا کسر ہر فینے۔ ولے ’ل’ اکن ’Lt’ والا نشان کاریم اٹ اتے۔ ڈکسی مرغن الم توارتے کن ہم ہمونشان تے کاریم اٹ ایسنے، ہرا فک الم توارتے کن کاریم اٹ اتنگانو۔

-iii نستعلیق (اردو یا فارسی و ژنوشت)

براہوئی توارتا نوشتہ کنگ کن براہوئی لکھوڑ آ کاریم کروک آ براہوئی ادبی سوسائٹی ناکمیٹی براہوئی ناجتا غا توار 'ٹل' اتون اوار کلو 53 نشان انا منظوری ۱۹۹۳۔ (داتوار تے ٹی ہکار یہ توارتا اوار نوشتہ نا وڑ ۱۹۹۳ ہم حساب کنگا نے) ودا فیصلہ کنگا کہ..... ش، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع، ق..... براہوئی نا توارفس، دا کل عربی نا توار ۱۹۹۳۔ و لے دافتنہ کنگپک، کمیٹی ایلوسوب آتے پانگ آن بیدس کل آن اہم داسوب ۱۹۹۳ گوندا کہ دا حرف آتا کنگ آن براہوئی بولی ٹی چندی عبارتی و معنوی ویل آک و دی مریرہ۔ و لے دا ہم فیصلہ کنگا کہ ہر اتوارک بنداوی وڑاٹ براہوئی بولی نا چندا نا، او فتنیکن دا حرف آتے کاریم اٹ اتنگپ۔ (صابر، 15) دنکہ دا بابت کل آن بھلا مثال 'تو' و 'تو بے' نا۔ دا براہوئی بولی نا چندا نا توار ۱۹۹۳، گڑا دا رکن 'ط' انا جاگہ غا 'ت' ۱۹۹۳ نوشتہ کنگے۔ براہوئی لکھوڑ کمیٹی ناپک کروک نشانک دا وڑاٹ ۱۹۹۳:

آ ا ب بھ پ پھ ت
تھ ٹ ٹھ ش ج جھ چ
چھ ح خ د دھ ڈ ڈھ ذ
ر رھ ژ ژھ ز ژھ س ش ص ض
ط ظ ع غ ف ق ک کھ
گ گھ ل لھ ل لھ م
مھ ن و ہ ہ ی ے

ظفر مرزا، (1980ء)، نستعلیق اٹ توارتا پوری کن 38 نشان وخت اس کہ نسخ اٹ 37 نشان پیدا و نوشتہ کرینے۔ براہوئی لکھوڑ کمیٹی آن چپ مرزا ہکار یہ توارتے جتا حساب کنتے، ودا کان بیدس اسہ پین بدلی اس مرزا و براہوئی لکھوڑ نا حساب اٹ شیفی بڑزی ناسوب ۱۹۹۳، او آ، ہکار یہ و الف

ممدودہ ناکشنگ آن پد ہرا کچ بچک، ہمو فٹے ظفر مرزا پیداوار کرینے نوشتہ کرینے۔ داکان بیدس اونا لکھوڑ کمیٹی نایلو نشان تیبی پین بدلی اف۔

نور محمد پروانہ (1961ء) براہوئی بولی کن 27 نستعلیق نشان مونی ایسنے، وخت اس کہ عربی آن وام ہلوک آنشان تامہشون ء جتا سنے۔ ہندن ہکاریہ توار تا نہہ نشان تون اوار ءے، ہم جتا نوشتہ کرینے۔ داکان بیدس او ءے ہم تینا نشان تامہشون اٹی تبتے۔ داوڑ اونا مونی اتوک نشان تا کچ لکھوڑ کمیٹی آن 23 کم ءے، ہکاریہ (14)، وام ہلوک (9) و ءے کشنگا نے، ودا پانگ رد مفرو کہ دا مہشون و لکھوڑ کمیٹی نامہشون اٹی بیرہ اسے ءے نابدلی ءے۔

غلام حیدر حسرت (1987ء) ہکاریہ نشان تیان بیدس اردو کن کاریم اٹ اتنگوک ایلوکل نشان تے ہر فینے، ودانیم اٹ براہوئی نا جتا غا توار ءے پیوار کتنے، وادنا ہج ءحوالہ اس تبتے۔ و لکھوڑ کمیٹی وادنا مہشون اٹی بیرہ ہندا بدلی ارے۔

اشیر عبدالقادر شاہوانی (2010ء) گڑ اس ہکاریہ توار تے اوار نوشتہ کر ساجتا نشان پیداوار کرینے، وگڑ اسے پیداوار کتنے، وداوڑ اونا پیداوار کروک جم نشان تا کچ 37 ءے۔ ساڑی دوراٹی براہوئی زبان کن نستعلیق کاریم اٹ اتنگ انگ ءے، ودا بابت اردو نا جم نشان تے دوئی کنگ تون اوار جتا غا توار ءے، انا نشان ہم مستعمل ءے، و لے دانشا نک جتا جتا نوشتوک وادارہ غا تا کڈ آن جتا جتا توار تے کن نوشتہ کنگرہ، و بھاز جا گہ اسے اسے توار کن جتا جتا نشانک ہم نوشتہ کنگرہ۔

-iv برو لکھوا:

2008ء ناگڈ سرائی بلوچستان یونیورسٹی نا براہوئی بشخ اٹی براہوئی لینگوئج اتھارٹی نا کڈ آن اسد دیوان اس بنگ انگا، (ہرادے پد آن براہوئی لینگوئج بورڈ انا پن مننگا۔) داد یوان اٹی بلوچستان ناہر علاقہ غان بیدس نشریاتی و اشاعتی ادارہ غا تا نمائندہ غاتے بنگ انگا س۔ داد یوان اٹی دافصلہ مس کہ براہوئی زبان کن رسم الخط اس پک کنگے۔ داوخت آدابابت تران آک ہم مسر، شرہ ہم مس، و سلاہ

سوج آک موئی بسر۔ دابابت شرہ مرسا کرے، براہوئی زبان کن رومن رسم الخطء دوئی کنگ ناخ تھی و مخالفت اٹ نوشتی سلاہ سوج آک ہم ”تلار“ اٹ شینک مسر۔ اوکان پد بورڈ انا فیصلہ کن دیوان اس اسہ ہندی این جی او سے نادفتر اٹی اڈمننگا، و دادیوان اٹ رومن رسم الخطء براہوئی بولی کن دوئی کنگ نا قرار داد منظور مس۔ دادیوان اٹ براہوئی زبان نا پڑ آ کاریم کروک ادبی تنظیم آتا نما سندہ غاک ساڑی نسر۔ ادبی تنظیم آتا امنائی و قرار دادء منظور کرفنگ آن پد دابابت باقاعدہ کاریم کنگ کن اسہ کمیٹی اس جوڑ کنگا۔ ہرانا باسک آتیمی عبدالرازق ابا کی شینکا رادارہ، اقبال ناظر شاعر، مان منصور اسکول نا استاد، پروفیسر سعید لہڑی زبان شناس نا وڑ اٹ باسک نسر۔ وخت اس کہ بورڈ انا سیکرٹری لیاقت سنی یونیورسٹی نا استاد (داسہ، ڈاکٹر، پی ایچ ڈی) نس۔ داکمیٹی سال اسے نا کوشست و متاماری تیان پد رومن رسم الخط کن براہوئی بولی نا تواری تے پک کر سا وفتے کن نشان تے پک کرے، وولد ادارومن رسم الخط ء برو لکھوا، نا پین تر سادستی راستی کرفنگ کن ”تلار“ آن کمک ہلنگا۔ دا وڑ نوشت ’تلار‘ نا 2010ء نا فروری نا تاک آتیاں شینک متنگ نا بنا کرے و ستمبر 2012ء اسکان برجا سلیم۔ براہوئی نوشت کن ’تلار‘ اٹی برو لکھوانا رداٹ 35 تواری تے کن 35 نشان کاریم اٹ اتنگارہ، اوفتا سرجم دا وڑ ء:

B Á P Í S Y

Ş V X E Z Ž

F Ú M N L G

C T ƒ R Ř D

O Đ H J K

A I U N L

کھٹیا:

براہوئی بولی نابابت مفروضہ اس داہم ارے کہ داہوئی ٹی نوشت کن بنائی وڑاٹ ہیر و غلفی و ولد اخروشتی رسم الخط آتے کاریم اٹ اتنگانے۔ ولے داہابت پٹ و پول نا کاریمک داسکان سرجم افس۔ ہندا خاطر آن داسا تمنگ کتنے کہ اگہ براہوئی کن دارسم الخط آتے دوئی کننگانے، تو او ناتو اتے کن اخس نشان کاریم اٹ اتنگانے۔ ولے معلوم نوشت آن پداگہ براہوئی بولی نا نوشت کن کاریم اٹ اتنگوک کچ آتا جاچے ہلنگے تو معلومداری مریم کہ دفتینی جھلو پرخ اس ارے۔ داہد اسکان کہ ساڑی دوراٹ شینک مروک کتاب و رسالہ غامبی ہم کاریم اٹ اتنگوک نشان تا کچ جتا جتا۔ پولکارو چاہندار آتا نیام اٹ واول آتے کن اسہ نشان اس پک کننگ نابابت امنائی مننگ کتنے، ہندن ”ہکاریہ“ یا ”ہائیہ“ تو ارتا بابت ہم امنائی خننگک، اتنے کہ براہوئی بولی نا لچہ غامبیان اگہ اسٹ (رخشانی) ٹی ہائیہ تو ارک پانگرہ، تو ایلو (ساراوانی) ٹی دا فک افس، و ہندن مسٹیکو (جھالاوانی) ٹی دا فک زور خلسا پانگرہ، ہرانا سوب آن ہر مسٹ آ لچہ غا تا نوشت اٹ اسٹی بنگ کتنے۔ البتہ ہکاریہ تو ارتا بابت پانگ مریم، کہ او فک رخشانی ٹی تو ہچ پانگپسہ، ساراوانی ٹی دا فکا کاریم اٹ بنگ یا بھنگ آشرہ نا گنجائش ارے، وخت اس کہ جھالاوانی لچہ ٹی ہم داہرا وڑاٹ پانگرہ، او فک ہکاریہ غان زیات ہائیہ وڑے۔ چونکہ براہوئی بولی ناتو ارتا بابت شرہ ناہنا 90ء نادہائی آن مس، ولے داہابت علمی شرہ نا کمبوتی خننگ، ہرانا سوب آن داویل انا ایسری نا کسر پیش تمنگ کپنگ۔

براہوئی بولی نابابت بنائی وڑاٹ مونی بروک نوشت نا شاہدی تیان دا کسما س کننگ مریم کہ داہوئی کن نوشت اٹ اتوک رسم الخط آتیاں کل آن زیات ویل دستعلیق اٹ خننگ، اتنے کہ کل آن زیات نشان ہندارسم الخط اٹی کاریم اٹ اتنگانو، ہراویل آتے ودفنگ ولوز آتا دروشم دورنگہ کننگ ناسوب۔ بناغان داتم اسکان نستعلیق اٹ کاریم اٹ اتوک آ نشان تا کچ 27 آن ہلیس 53 اسکان، یعنی دا وڑاٹ نوشت اٹی براہوئی بولی نا نوشت کن بیرہ 27 نشان اریر، ایلو فک وڈ کی کمک کن ہلنگانو، و ہر

اسٹ تینا وژاٹ و تینا سچ اٹ تینے آن تو ارتے کن نشان تے کاریم اٹ ایسنے، دابابت خاص وژاٹ اسے اسے واول کن شش نشان کاریم اٹ اتنگسا ہنا نو، یعنی ”ہ، ہ، ج، ع، ا، ء“ ہمونشانک ء، ہر ابراہوئی ٹی بیرہ اسے تو ار اسے نا ہندء ہلیرہ۔ ہندن Consonent یا سرحم تو ارتا بابت ہم ہندا وژاٹا نا کہی ویل آک اریر، دن کہ ”ث، س، ص، ذ، ط، ظ“۔ وخت اس کہ نسخ اٹی کاریم اٹ اتوک آتو ارتا کچ اٹ پر خ مچٹ ء، ودا فک بنائی وژاٹ یعنی ملک دادقلاتی (1303ھ) نا کتاب اٹ 37 آن بنا کیرہ، و ملا عبدالحکیم مشوانی (1317ھ) اسکان دافتا کچ 41 اسکان سرمریک، ولے اوکان پد مکتبہ درخانی نا مونی بروک آ کتاب آ تیبی تو ارتے کن کاریم اٹ اتوک آ نشان تا کچ دوسا کرینے، و اخیر 53 اسکان سرمنے۔ ہنگے تو نسخ اٹی ہم ویل آک کم وود نستعلیق نا وژاٹ اریر، ولے اگہ دافتیا کاریم مرے تو دانستعلیق نا نسبت مچٹ مننگ کیرہ۔ وخت اس کہ براہوئی بولی کن کاریم اٹ اتوک رومن رسم الخط وگڈسرائی درستی راستی مروک بروکھواٹی ویل آ تا کچ مچٹ ء، یعنی 1838ء آن ہلیس 2010ء اسکان دارسم الخط اٹ ہر انشانک کاریم اٹ اتنگانو، اوفتا کچ 31 آن 35 اسکان ء۔ یعنی مستشرق آک براہوئی بولی کن رومن رسم الخط ء تینائی کری تو اوفک اسے تو ار کن جاگہ جاگہ ہراڑے کہ گرج منے اوڑے ار انشان ہم کاریم ایسنو، ولے گڈسراٹ بیست ویکھی کرن اٹی مونی بروک آ رسم الخط بروکھواٹی کلو 35 تو ار کن 35 نشان درستی راستی کرفنگانے۔ دارسم الخط اٹ نوشت نا ویل آک کل آن مچٹ ء، انتے کہ دا وژاٹ نوشت اٹ Long و Short Vowel آتے کن ہم جتا نشان درستی راستی کرفنگانے، ہرا نوشت وخوان اٹ آسرائی ناسوب مننگ کیرہ۔

کتاب آک

- براہوئی، عبدالرحمان، (بار اول 1978ء، دوم 2015ء)، براہوئی نامہ، براہوئی اکیڈمی پاکستان کوئٹہ
 پروانہ، نور محمد، (1961، بار دوم: 2010ء)، براہوئی قاعدہ، ڈی پی آئی
 حسرت، غلام حیدر، (ندارد) براہوئی قاعدہ، براہوئی اکیڈمی بلوچستان، کوئٹہ
 شاہوانی، اشیر عبدالقادر، (2010ء)، براہوئی: زبان، گرائمر، بول چال، براہوئی اکیڈمی
 صابر، عبدالرزاق، (1998ء)، براہوئی لکھوڑ، براہوئی ادبی سوسائٹی پاکستان، کوئٹہ
 قلاتی، مولانا ملک داد (اولی ایڈیشن 1303ھ، 1886ء، چارمی ایڈیشن 2002ء)، تحفۃ العجائب،
 براہوئی اکیڈمی پاکستان کوئٹہ
 مشوانی، عبدالحکیم (1317ھ) چارباغ، (پٹ وپول، ڈاکٹر عبدالرزاق صابر) براہوئی ادبی سوسائٹی
 مرزا، ظفر، (1980ء)، براہوئی گرائمر، براہوئی اکیڈمی
 ”دہشتی تراز“

Aftai TALAR, BRL Issue: 1-03

Bray Denys, (Vol:2, 1st: 1934, 2nd 1978) The Brahui Language, Brahui
 Academi. Quetta

Dixey, Dunccan (1921, Printed in 1995) Brahui Academy Pakistan
 Quetta.

Nichelson, Captan, (1877) A reading book of Brahui, Brahui Academy
 Pakistan Quetta.

Leach, Robert (1838) Brahui Grammer, Brahui Academy Pakistan
 Quetta.

Zahri, Allah Bux (1877) Hand book of Birouhi Language) Brahui
 Academy, Quetta.